

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 133 2012

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Jerry Määttä (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Magnus Bergvalls Stiftelse och Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2013 och för recensioner 1 september 2013. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfarande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978-91-87666-32-4

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2013

skap och W.B. Yeats' ockulta projekt slående. Flera forskare (Carlsson, Szalzer, Smith) har snuddat vid ämnet; det saknas dock en mer omfattande studie av dessa två kanoniska författarskap som har sina rötter i läsningar av samma källor: den esoteriska traditionen, 1800-talets ockultister, österländska och pseudoösterländska visdomsböcker, och inte minst Swedenborg. Också i kontexten av det moderna dramat utveckling kan detta ge fruktbara resultat: båda driver idén om våra döda på ett påtagligt, materiellt sätt befinner sig i de levandes värld; ur teaterhistorisk synpunkt kan en del av Yeats' sena pjäser, i synnerhet *Purgatory*, ses som *the missing link* mellan Strindbergs kammarspel och Samuel Becketts avskalade, postapokalyptiska skildringar.

För Yeats hade de japanska noh-spelen varit en viktig inspirationskälla för hans uppfattningar om själavandring och levande döda som hemsöker världen. Hos Strindberg kan orientalismen bäddas in i en bredare kontext av hans letande efter "det ursprungliga" i kulturen och religionen (därav också av hans sympatier för katolicismen som den äldre formen av kristendom). Hans orientaliska studier var på många sätt tidstypiska. Den amerikanske orientalisterna Ernst Fenollosa skriver under samma tid som Strindberg ger ut sina broschyrer om det kinesiska språket essän *The Chinese Written Character as a Medium for Poetry. An Ars Poetica*; den kommer att ges ut av Ezra Pound, som också ymnigt refererade till den i sin teori kring den ideogrammatiska metoden. När Elias Canetti ett decennium senare i *Förbländningen* beskriver den exemplariske bokmänniskan, som med sin brinnande hjärna pendlar mellan geni och galenskap, väljer han att göra honom till privatdocent i sinologi.

Detta sökande efter det ursprungliga och oförfalskade i kulturen är dock involverat i intertextuella och interkulturella paradoxer: kulturens "genuina" och "oblandade" skikt uppenbarar sig genom andrahandsцитat och -källor. Strindberg anammar sina kunskaper om religions- och kulturhistoria genom sekundärlitteratur, populärvetenskapliga framställningar, encyklopedier och läroböcker. Denna inkonsekvens förbinder honom med flera kanoniska modernister. När författare som Ezra Pound eller T.S. Eliot försöker gräva sig fram till kulturens "primära" lager och återuppliva det autentiska, universella i den, sker detta genom en rad förmedlande instanser, genom översättningar och tolkningar av europeiska antropologer och mytografer (som den tyske etnologen Leo Frobenius, folkloristen Jessie Weston, f.a. dock James George

Frazer). Oftast handlar det om något som vi med Eric Hobsbawm skulle kunna kalla *invented traditions*: i *En blå bok* fungerar orienten, men också medeltiden och hela den hermetiska linjen i den europeiska kulturen som sådana uppfunna traditioner, och Swedenborg och Goethe som konstruerade föregångare. De ska ge ett historiskt fundament för författarens egen position; deras "ursprungliga" visdom ställs mot positivismens förfalskade läror.

Här återkommer vi till frågan om hur man kan integrera modern vetenskap med religionen och gudstron. Strindberg, inte minst som författare till *En blå bok*, framstår som en av de många postromantiska och modernistiska författare som försöker amalgamera den religiösa tron med vetenskapliga termer, att förena vetenskapligt *techné* med religiöst *gnosis* och rädda den kraschande teologiska diskursen genom att föra in den i en teknologisk och naturvetenskaplig ram. Detta gör honom också levande för dagens litteratur- och kulturvetenskapliga debatt med dess fokusering på det tvärvetenskapliga och på diskursernas dialog. Astrid Regnells avhandling är ett välkommet inlägg i denna debatt.

Jan Balbierz

Ann-Sofi Ljung Svensson, *Jordens dotter. Selma Lagerlöf och den tyska hembygdslitteraturen*. Makedam. Göteborg/Stockholm, 2011.

Om Selma Lagerlöf har det som bekant skrivits åtskilligt genom åren, inte minst av lundensare. Betydande forskningsinsatser har gjorts av Ulla-Britta Lagerroth, med avhandlingen *Körkarlen och Bannlyst* (1963), som ju är en motiv- och idéstudie i Lagerlöfs 10-talsdiktning, och av Erland Lagerroth, med sin avhandling om landskaps- och naturskildringar i *Gösta Berlings saga* och *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*, vilken lades fram några år tidigare. Går vi längre tillbaka i tiden kan vi dröja vid Walter Berendsohns bidrag redan på 1920-talet, som i många avseenden lade en grund för andra att bygga vidare på, även om en del av hans infallsvinklar i dag kan kännas obsoleta. Går vi framåt i tiden stannar jag gärna vid Maria Karlssons avhandling *Känslans röst. Det melodramatiska i Selma Lagerlöfs romankonst* (framlagd i Uppsala 2002), Jenny Bergenmars *Förvildade hjärtan. Livets estetik och berättandets etik i Selma Lagerlöfs Gösta Berlings*

saga (ventilerad i Göteborg 2003) och Anna Bohlins *Röstens anatomi. Läsningar av politik i Elin Wägners Silverforsen, Selma Lagerlöfs Lövensköld-trilogi och Klara Jobansons Tidevarvskäserier* (ventilerad i Umeå 2008).

Jag nämner särskilt de här tre, relativt sentida, bidragen därför att vi hos Karlsson, Bergenmar och Bohlin ser intressanta exempel på hur Lagerlöf-forskningen, utförd i rikets olika hörn, vitaliserats med hjälp av nya metodiska och teoretiska grepp. Men man skulle kunna göra listan nästan hur lång som helst, då man blickar tillbaka på tidigare insatser. Det vill jag naturligtvis inte göra, även av det skälet att mycket som skrivits om Lagerlöf inte riktigt håller måttet, då det granskas med kritisk blick. Och härvidlag tänker jag inte så mycket på essäistiska tillfällesstycken, vilka kan vara nog så intressanta – som till exempel Agneta Pleijels reflexioner om textens nödvändiga balans, då hon 2001 höll sitt tacktal vid utdelningen av det årets Lagerlöf-pris – utan mer på en uppsjö av slentrianmässiga biografiska framställningar. Naturligtvis är jag medveten om att långt ifrån alla delar min uppfattning därvidlag, men hur man än vill se på det som tidigare gjorts på det så kallade forskningsfältet, kan man med Ann-Sofi Ljung Svensson själv konstatera att hennes i Lund framlagda avhandling, *Jordens dotter. Selma Lagerlöf och den tyska hembygdslitteraturen*, innebär en vidgning av detta forskningsfält – en pionjärinsats, utan tvekan.

Avhandlingsförfattaren vill, grovt taget, belysa Lagerlöf på den tyska bokmarknaden, primärt under en begränsad period, åren 1890–1905. I inledningen läser vi, efter att ha fått en inblick i arbetet med den stora brevsamlingen på Kungliga biblioteket, att ”brevens har bara varit en inkörsport till ett vidare studium, som haft för avsikt att utröna vad det var som gjorde att Selma Lagerlöf slog an så starkt hos den tyska befolkningen” (s. 14). Vi inhämtar vidare att avhandlingen strikt skall vara en receptionsstudie – framställningen skall alltså inte handla om Lagerlöfs ”texter i sig, utan om de tyska läsarnas uppfattningar om dem” (s. 15), och initialt presenterar Ljung Svensson det hon kallar sin tes, nämligen: ”att Selma Lagerlöfs böcker av många tyska kritiker inledningsvis kom att värderas med utgångspunkt i föreställningar som företrädades av denna för Tyskland så karaktäristiska rörelse [dvs. *die Heimatkunstbewegung*], att hembygdskonsten och dess ideologiska implikationer kom att utgöra en viktig fond som hennes texter lästes mot” (s. 19). Undersökningen sträcker sig, som sagt, fram till

1905 ”då hennes position på den tyska bokmarknaden kan anses vara etablerad” (s. 16), och från denna period analyseras 124 tidskriftsartiklar (messtadelns recensioner), vilka finns listade i en särskild förteckning.

Vi får vidare en redogörelse för tidigare forskning om Selma Lagerlöf i Tyskland, en övergripande presentation av materialet (alltså de 124 artiklarna, men till primärmaterialet räknas även de brev som recensenter skrivit till Lagerlöf) samt en diskussion om avhandlingens tidsavgränsning och de andra avgränsningar, som Ljung Svensson funnit för gott att göra – bland annat ingår *inte* befintliga brev från vanliga tyska läsare, endast de 67 brev som skrivits av recensenter (s. 33).

I inledningen redogörs även för avhandlingens teoretiska och metodiska utgångspunkter; på ett lika sympatiskt som intressant sätt resonerar Ljung Svensson här – med hjälp av Hans-Georg Gadamer och Hans Robert Jauss – om sin egen mognadsprocess som forskare och uttolkare av materialet. Grovt taget kan väl avhandlingens grundläggande infallsvinkel betecknas som diskursanalytisk (vid sidan av den receptionshistoriska grunden), men som Ljung Svensson själv framhåller används endast sällan ”receptionsetetiska eller diskursanalytiska termer” (s. 46). En term som däremot spelar en framträdande roll är ”ideologem”, dvs. beståndsdelar, bärande komponenter i en ideologisk diskurs. Inledningen avrundas med en översikt över dispositionen, och som där anges får vi i kapitel 1, ”Tyskland – en framgångssaga”, en grundläggande redogörelse för Lagerlöf och den tyska bokmarknaden (lanseringen, försäljningssiffror etcetera). I kapitel 2 får vi sedan en bred kulturhistorisk översikt, en orientering om läget i Tyskland omkring 1900 (framför allt får vi en grundläggande beskrivning av det som, på svenska, får gå under benämningarna hembygdskonströrelsen och hembygdslitteratur, och vi erinras om begrepp som *die Lebensreform*, *das Völkische* och *Blut-und-Boden*; men vi får också ett avsnitt som belyser hur Skandinavien kom att framstå som ”en prekapitalistisk idyll”). Kapitel 3, som är att beteckna som det första egentliga analyskapitlet, belyser hur tyska läsare tolkade Lagerlöfs texter i ”hembygdskonstens tecken”. Man kan väl uttrycka det så, att när vi i detta analyskapitel får ta del av recensioner skrivna av kritiker som Otto Stoessl, Willy Pastor, Felix Poppenberg och andra, har vi tack vare det föregående kapitlet fått en nödvändig förståelse för att rätt kunna tolka dessa texter. Det fjärde kapitlet belyser hur den tyska lä-

sekretsen förhöll sig till den modernitetskritik och den samhällsutopi som man tyckte sig finna i Lagerlöfs verk; som särskilt lockande framstod 'jordmystiken', 'innerligheten' och föreställningen om 'den hela personligheten' (dvs. tre ideologem att särskilt uppmärksamma).

Innan läsaren kommer till avhandlingens obligatoriska avslutande partier – förteckningar över källor och litteratur etcetera – möts man av ett avsnitt som heter just "Avslutning". När man börjar läsa kan man tro att det mest rör sig om en konventionell, litet småtrist sammanfattning, men snart nog ser man att texten är en insiktsfull skiss till den Lagerlöfbild som gradvis vuxit fram hos Ljung Svensson, då hon slitit med avhandlingen, och som hon nu till sist velat förmedla till sina läsare.

Som redan torde ha framskyntat menar jag att Ann-Sofi Ljung Svenssons avhandling är ett intressant och gediget arbete, vilket inte hindrar att man (särskilt i rollen som fakultetsopponent) kan känna sig manad att under läsningens gång formulera tänkbara invändningar och sätta ett och annat frågetecken i kanten. Inte alltid därför att man tror sig veta bättre, men därför att man är nyfiken på vad en diskussion kring vissa av de problem som uppmärksammas i avhandlingen – och av problem som aktualiseras vid läsningen av avhandlingen – kan leda fram till. I det följande skall jag dröja vid några av de inslag i avhandlingen, som jag i denna mening funnit vara 'problematiska.' (Jag vill också gärna framhålla att det som opponenter ansåg sig böra ifrågasätta mestadels bemöttes klokt av respondenten, som under samtalets gång visade att hon noga begrundat sina vägval.)

Allt nog, det första gäller olika aspekter av det man kan kalla dokumentationsproblemet – vad skall redovisas och hur skall redovisningen gå till? Ljung Svenssons självpåtagna uppgift är alltså att belysa samspelet mellan Selma Lagerlöf och den tyska hembygdslitteraturen; hon gör det som sagt, primärt, genom att undersöka 124 texter, publicerade mellan 1896 och 1905, supplerade av några brev från tyska recensenter. Vad gäller *beskrivningen* av det satta tidsspillet kan presentationen i avhandlingens inledning framstå som litet vilseledande; där anges att studien skall behandla "Lagerlöfs introduktion i Tyskland från hennes debut i Sverige 1890 och fram till och med 1905" (s. 16), men från de första åren har Ljung Svensson inget material att redovisa, och senare i avhandlingen spränger hon ibland tidsspillet, till exempel i det

intressanta avsnittet om Gustav Frenssen, där vi får ta del av kontakterna mellan Lagerlöf och Frenssen ändå fram till 1938. Vad gäller den *kronologiska avgränsningen* är begränsningen, med tanke på det omfattande materialet, fullt begriplig, men likväl kan man som läsare beklaga att den hitre gränsen i princip är satt till 1905, då så mycket av intresse finns att beskriva vad gäller Lagerlöfs kontakter med Tyskland även under följande år, vilket inte minst sidorna om Frenssen visar.

Vid sidan av frågan om den kronologiska avgränsningen kan man reflektera över två andra problem: finns det *andra* vittnesbörd om receptionen som hade varit motiverade att ta med i undersökningen, och hur tydliggörs och speglas det material som Ljung Svensson faktiskt använt?

Vad gäller det senare, dvs. redovisningen av det svåråtkomliga materialet, kan jag som har haft tillgång till fotokopior vidimera att akribin är mycket god och att texterna över huvud taget speglas på ett rättvisande sätt. Andra läsare får i princip förlita sig på att speglingen är rättvisande, här som i andra liknande receptionsundersökningar. För att läsarna ändå skall komma litet närmare primärmaterial har Ljung Svensson i ett appendix återgivit en av Otto Stoessls recensioner i faksimil, och vid några tillfällen förses de refererade texterna med kortfattade beskrivningar av den art vi möter på s. 159 (formuleringar som "kort, positiv recension av *Jerusalem* – endast tretton rader"; "[den] korta texten – 29 rader – fokuserar helt på", etcetera). Någon omfattande faksimilering kan naturligtvis inte komma i fråga, men jag hade gärna sett att fler refererade texter hade försetts med en beskrivning av det slag som exemplifierats ovan, allt för att bringa läsarna närmare primärmaterial.

Den första frågan – den om andra vittnesbörd – får väl i stort sett förbli en fråga, men vanliga läsarbrev till Lagerlöf skulle naturligtvis också ha haft en del att berätta om receptionen (även om Ljung Svensson framhåller att breven från tiden före 1905 är få), de undersökta tidskriftstexterna kunde ha kompletterats med texter i dagspress, och kanske hade man även kunnat hitta annat material. Huvuddelen av de kritiker vars texter Ljung Svensson bygger sin beskrivning på är som hon själv framhåller i dag bortglömda, och de var inte heller särskilt framträdande i samtiden. Hur representativ är egentligen den bild, som kan tecknas med hjälp av deras ord?

Avhandlingens övergripande disposition och strukturering av stoffet, liksom greppet att så att

säga successivt precisera avhandlingens syfte framkallar några reflexioner. I inledningen deklarerar avsikten vara "att utröna vad det var som gjorde att Selma Lagerlöf slog an så starkt hos den tyska befolkningen" (s. 14); någon sida senare varieras formuleringen, samtidigt som Ljung Svensson framhåller vad syftet *inte* är: "Denna studie handlar således inte om Selma Lagerlöfs texter i sig, utan om de tyska läsarnas uppfattningar om dem." (S. 15.) Vidare läser vi litet längre fram: "Syftet med studien är därför inte att ingående visa hur omfattande Selma Lagerlöfs genomslag var och hur det konkret växte fram. Meningen är inte att kartlägga de tyska översättningarna, redovisa upplagesiffror, förteckna tidskriftspubliceringar eller att genomföra andra liknande rent deskriptiva forskningsuppgifter." (S. 16 f.) Däremot uttrycks förhoppningen "att studien ska bidra till en ökad förståelse för vidare idéhistoriska och kulturella samband mellan Tyskland och Sverige under tidigt 1900-tal" (s. 20), och längre fram i avhandlingen uttrycks en liknande förhoppning: "Att skapa en fördjupad förståelse för tysk-svenskt kulturutbyte är ett av studiens vidare syften." (S. 198.) Olägenheten skall inte överdrivas, men det hade nog underlättat för läsaren om vi fått en mer samlad redogörelse för syftet.

På grund av avhandlingens övergripande disposition dröjer det till mitten av boken innan vi når fram till det som jag tidigare betecknat som avhandlingens första egentliga analyskapitel (dvs. kapitel 3). Att vi får vänta så länge kan möjligen kännas irriterande, men det är svårt att tänka sig någon annan ordning, då Ljung Svensson före sin egen analys velat ge en bred beskrivning av den kontext ur vilken receptionen växte fram. Som jag redan tidigare framhållit skapas här en nödvändig förståelse för att rätt kunna tolka recensenternas texter. Jag vill gärna tillägga att översikter av det här slaget – när de, som här är fallet, bygger på insiktsfullt vägande av en stor mängd källor mot varandra – även har ett värde i sig; Ljung Svenssons avhandling har härigenom också blivit en mycket bildande avhandling.

Däremot känner jag mig tveksam till tillvägagångssättet då analysresultaten skall förmedlas. En bit in i kapitel 3 läser vi: "Min följande analys i detta kapitel kretsar kring tre av de viktigaste ideologem som kännetecknar den tyska hembygdskonströrelsens estetisk-ideologiska diskurs: 'jordmystik', 'innerlighet' och tanken om 'den hela personligheten'." Kapitel 3 är dock inte strukturerat utifrån dessa fö-

reställningar, utan jag rör mig fritt mellan de olika grundidéerna när jag presenterar de kritiker jag valt att lyfta fram." (S. 163.) Här tror jag att det på alla sätt och vis hade varit vettigare att utgå från de tre ideologemen och inte från kritikerna. Det är ideologemen som är intressanta, sällan kritikerna – kritikerna är, som tidigare konstaterats, inte särskilt framträdande. Det är också så att de ideologem vi möter i kapitel 3 återkommer i kapitel 4, och då kan det emellanåt kännas som tröttande upprepningar av vad vi fått ta del av i det föregående kapitlet.

Som jag redan framhållit har Ljung Svensson svarat för en imponerande pionjärsats. Det betyder inte att hon varit utan stöd av tidigare forskning, och man kan som alltid peka ut annat material och andra infallsvinklar som kunde ha brukats. Vad gäller det senare tycker jag att Arne Widells avhandling från 1979 om receptionen av Ola Hansson i Tyskland 1890–1893 kunde ha dragits in som en belysande parallell. Också andra jämförelser av liknande slag kunde ha varit av intresse; Heidenstam, till exempel – hur togs han emot? Den underliggande frågan är alltså hur *speciell* var egentligen receptionen av Lagerlöf; på vilket sätt skiljer sig mottagandet av hennes verk från andra skandinaviska författares böcker? Frågan skymtar till exempel på s. 245, där Marie Herzfelds essä refereras – Herzfeld behandlar Lagerlöf mot bakgrund av skandinavisk litteratur generellt sett – och på s. 251, där vi upplyses om att Julius Pentzlin såg Lagerlöf som en del av en ny nordisk våg. Därtill registreras översättningar och omnämnan av andra författare, och Ljung Svensson tycker sig kunna konstatera att "Lagerlöfs texter uppmärksammades i större omfattning än verk av de flesta andra skandinaviska författare som var verksamma vid samma tid" (s. 54) – men vi kommer så att säga inte fram till några komparativa analytiska resonemang; det stannar vid siffräkning.

Den tidigare forskning som Ljung Svensson faktiskt utnyttjar hanteras omdömesgillt; väl medveten om vikten av sin egen insats har hon ingen anledning att dölja att hon haft god hjälp av fr.a. Karlheinz Rossbacher samt diverse bibliografier. Vid några tillfällen kan man kanske tycka att Ljung Svensson yttrar sig tämligen kärvt om tidigare forskare. Så läser man till exempel om Jennifer Watson att "hennes formuleringar är svepande och generaliserande, och bygger inte på några konkreta, verifierande studier av receptionen, utan på antaganden", samt att avhandlingens största brist är "att Watson i sina analyser av Frenssens och Seidels

adaptioner underlåter att sätta in dessa båda författare i sin rätta ideologiska och historiska kontext” (s. 22). Och längre fram kan vi inhämta att Barbara Gentikows ”marxistiska analys är mycket intressant, men den är publicerad 1978 och lider av en tyngande och daterad ideologisk begreppsapparat och retorik, som ofta fördunklar och i vissa fall leder fel” (s. 139). Forskningsparadigm växlar; vi får väl hoppas att framtiden har mer överseende med våra strövtåg på de bourdieuska fälten...

Avslutningsvis vill jag ta upp två ämnen som egentligen ligger utanför avhandlingens angivna ram, men som Ljung Svensson berör på ett intressant sätt och som det skulle kännas otillständigt att här inte uppmärksammas. Det första gäller Lagerlöf och 1930-talet och nazismen, det andra Oscar Levertins syn på Selma Lagerlöfs författarskap.

Lagerlöf och nazismen är ett ömtåligt ämne – i sanning – som det givetvis inte är möjligt att i grunden diskutera här, och det ligger som sagt utanför avhandlingens angivna ramar. Men det tangeras, och när man läser s. 198–221 och särskilt s. 265 ff. och s. 275 f. framgår det – menar jag – att Lagerlöf faktiskt blev en av vägröjarna för *Blut-und-Boden* och det som kom att följa i dess spår. Hon beredde marken för draksådden; sammanfattande skriver Ljung Svensson: ”Hennes verk blev en länk i den kedja av tysk litteratur och litteraturideologi som sträcker sig från 1800-talets tyska *Dorfgeschichteng*enre, över den mer radikala *Heimat*-litteraturen runt sekelskiftet 1900, till 1930-talets starkt ideologiserade *Blut-und-Boden*-litteratur. Detta betyder inte att Selma Lagerlöfs verk i sig under 1930-talet lästes av tyska kritiker och läsare i anslutning till blod-och-jord-ideologin. Det säger denna studie ingenting om. Den sträcker sig inte så långt, och någon omfattande undersökning av den senare receptionen av Lagerlöfs verk är ännu inte utförd. Men det står klart att hennes verk mottogs under tidigt 1900-tal i anslutning till en kulturrörelse som kom att utgöra den estetiska och ideologiska grunden för trettioalets tongivande tyska kulturideologi.” (S. 275 f.) Efter att ha tagit del av Ljung Svenssons genomgång på de nämnda sidorna instämmer jag fullt ut i början och i slutet av det citerade, men jag har litet svårt att få början och slutet att harmoniera med det som sägs i mitten av citatet. Det är som om Ljung Svensson här har skyglappar; det är som om hon här inte riktigt vill medge vad hon faktiskt gjort troligt – dvs. att Lagerlöf bidrog till draksådden – även om vi ännu inte har, som det framhålls i citatet, ”någon omfattande undersökning av den

senare receptionen av Lagerlöfs verk”. De omständigheter Ljung Svensson anför är talande nog.

För mig känns det förstås naturligt att i det här sammanhanget erinra om Hjalmar Söderbergs klarsynta analys, där han bl.a. utifrån exemplet *Karolinernas* skald Verner von Heidenstam, med Karl XII-kult och politisk högeraktivism i släptåg, visar hur diktarens suggestiva skapelse, som har så litet med verkligheten att skaffa, blir redskap – eller åtminstone kan nyttjas som redskap – i reaktionens tjänst. De författare som axlade den författarroll som Söderberg benämnde ’poeter’ har – för att citera hans egna ord – ”nu en gång det värvet att arbeta strömningar och makter i händerna som de icke förstå” (*Samlade Verk*, bd 10, s. 161). Dit får man nog räkna också Selma Lagerlöf. Det är åtminstone mitt intryck efter att ha läst Ljung Svenssons avhandling.

Det är också påfallande hur taktiskt beräknande Lagerlöf framstår som, i sina tyska kontakter. Så är hon, till exempel, 1933 en av undertecknarna av ett internationellt upprop till stöd för landsflyktiga intellektuella i Europa, flyktingar som på grund av sin judiska börd eller av andra skäl förföljdes i Tyskland. Litet senare skriver hon ett urskuldande brev, avsett att publiceras, till sin tyske förläggare, där man bland annat läser: ”Politiker är jag minst av allt, och den hjälpaktion som igångsatts, är inte avsedd att vara någon protest mot Tysklands politik.” (S. 205.) Och ungefär samtidigt anförtror hon sig i ett brev till Elisabeth Grundtvig, där hon apropå undertecknandet skriver att hon nu väntar att få sina ”böcker brända på bål i Tyskland, och det gör mig ju ont, därför att jag har så många vänner och stor läsekrets därute” (s. 206). Den hållning man tycker sig skönja utifrån de glimtar Ljung Svensson förmedlar från 1930-talet, framstår som en parallell till den bild av den yngre Lagerlöf, som Jenny Bergenmar ger i sin uppsats i festskriften till Tomas Forser (*Kritikens dimensioner*, 2008, s. 115–130), dvs. bilden av en visavi marknad, opinion och kolleger icke sällan taktisk och beräknande aktör. Liknande iakttagelser möter även i Anna Nordlunds avhandling *Selma Lagerlöfs underbara resa genom den svenska litteraturhistorien 1891–1996* (2005): Lagerlöf ”aktade sig för att stöta sig med manliga litteraturforskare och kolleger i det litterära etablissemanget, som hon privat kunde häckla i frispråkiga brev” (s. 17). Yrkesförfattaren Lagerlöf framstår som väl förfaren i den dubbla bokföringens konst.

Låt oss också dröja vid Oscar Levertin, som avhandlas på bl.a. s. 149 f., och hans ofta ältade ord

om Lagerlöf som en anomali. Levertin, tillsammans med Sven Delblanc, har ju understundom fått tjäna som spottkopp för senare Lagerlöf-forskare. Levertins resonemang ingår – så vitt jag förstår – i hans uppgörelse med sitt eget tidigare författarskap. Inte bara att dikta är att hålla domedag över sig själv, även att skriva kritik kan vara det. Ljung Svenssons passage är klagörande (och blir samtidigt ett vackert exempel på hur nödvändigt det är att man kan tyda ordens 'chifferkaraktär', vilket Ljung Svensson tidigare belyst utifrån Kay Dohnkes utredningar av dåtidens språkbruk): "Men att betrakta Levertins formulering om Lagerlöf som en anomali som en nedvärdering av hennes författarförmåga leder fel, och försvarar dessutom en förståelse av vad det var i hennes berättarkonst som tilltalade de tyska kritikerna. Levertin hittar verkligen hos Lagerlöf det han söker; ja, vissa partier i *Gösta Berlings saga* är så 'storslagna och glänsande, att jag önskar jag hade gjort dem'. När han skriver att Lagerlöf som författare är 'märkvärdig' och 'enastående', att hennes texter äger 'genialitet' och 'originalitet', att hon är en 'litterär anomali' i tidens överflöd av tendentiösa verklighetsskildringar, måste man se detta som uteslutande positiva värderingar. Det är positivt att hennes litteratur är annorlunda." Det finns knappast något ytterligare att säga om dessa Levertins lika ältade som missförstådda ord.

Däremot finns det mycket annat som skulle kunna lyftas fram i denna rika avhandling, men jag stannar här för att till sist övergripande sammanfatta mina intryck: Avhandlingen är synnerligen välskriven; behärsknigen och hanterandet av primärmaterialet är imponerande; inte mindre imponerande är ambitionen och resultatet vad gäller att tydliggöra den kulturhistoriska kontext – begreppet kontext taget i vid mening – som receptionen av Lagerlöfs verk är förankrad i. Det vetenskapliga hantverket är gott; likaså sättet att utnyttja tidigare forskning. Och attityden till tidigare insatser är, mestadels, generös. Selma Lagerlöf-receptionen i Tyskland är ett större och vidare ämne än vad som varit möjligt att täcka in i *en* avhandling, och man kan beklaga att den hitre gränsen i princip sätts redan vid 1905, särskilt som ett antal intressanta aspekter – utanför den givna ramen – *noteras* men i stort sett lämnas därhän. Man kan också uttrycka det så, att avhandlingen inspirerar till fortsatta forskningsinsatser.

Med sin avhandling har Ann-Sofi Ljung Svensson givit ett betydelsefullt bidrag till förståelsen av den roll Lagerlöfs texter kom att spela på den tyska

bokmarknaden och för den kulturella utvecklingen i Tyskland under början av 1900-talet, men avhandlingen bidrar också till förståelsen av hur marknadens krafter, över huvud taget, influerade Lagerlöfs författargärning.

Björn Sundberg

Gunnar Hauk Gjengset, *Matti Aikio – verk og virke* (Nordliga studier, 2). Institutionen för kultur- och medievetenskaper, Umeå universitet & Kungl. Skytteanska Samfundet. Umeå 2011.

Matti Aikio (1872–1929) är en nordnorsk samisk författare som blev känd framförallt genom några romaner som skildrar natur och samers liv i Finnmarken. Aikio skrev på norska under en period då samiskans ställning var hotad i Norge, liksom i de andra nordiska länderna. Under den här tiden hade inte samernas språk någon officiell status och det fanns inga förlag som publicerade böcker på samiska. Aikios andra roman, *I Dyreskind*, publicerad av Aschehoug 1906, blev en kritikerframgång. Nyutgåvan som kom ut 1922 blev också positivt uppmärksam i pressen. Uppföljaren, *Ginunga-Gap* (1907), blev dock något av en besvikelse. *I Dyreskind* skildrar bönder, fiskesamer och nomadiserande samer i Karasjok i det inre av Finnmarken, ett område författaren var väl bekant med från sin uppväxt. I uppföljaren däremot skriver Aikio om kustsamer och fiskare i fjordar och längs havskusten, områden som var mindre bekanta för honom och som han inte lyckades gestalta på ett sätt som tillfredsställde kritikernas högt ställda förväntningar. År 1911 publicerades romanen *Hebræerens Søn*, som handlar om en judisk pojke vars föräldrar flytt från Polen till norra Finland, där pojken föds. Pojken blir trakasserad på grund av sin judiska bakgrund. Han flyttar till Oslo och blir skulptör. Genom skildringen av den rasism som drabbar den judiske familjen utgör romanen en intressant pendang till Aikios skildringar av samers liv i Finnmarken under en period då samerna sågs som rasmäsigt underlägsna. År 1914 publicerades ytterligare en bok, *Polarlandsbreve*, som befäste Aikios position som Finnmarksskildrare. Boken, som tillkom i samband med en resa till Finnmarken 1912, innehåller nio essäer av vilka en del är skrivna i brevform. Även romanen *Hyrdernes kapel* (1918) utspelas i Karasjok i Finnmarken. Aikios sista roman, *Bygden på elveneset*, kom ut postumt hösten 1929.